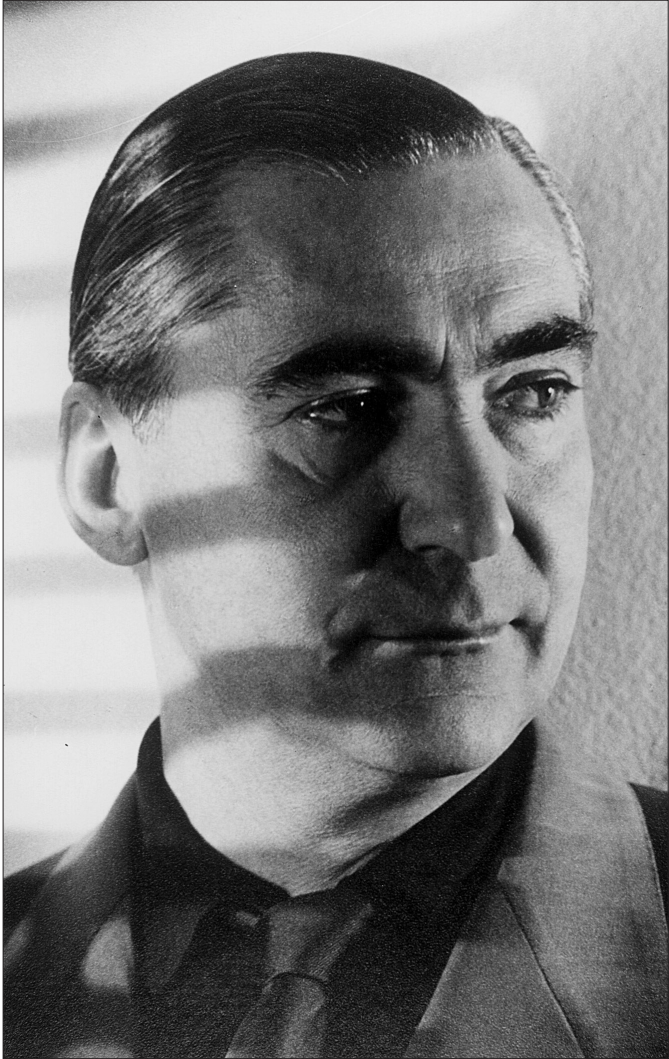

Kaputt

Curzio Malaparte

Curzio Malaparte

KAPUTT

Vertaald en van een nawoord voorzien door

Jan van der Haar

Oorlogsdomein nr. 14

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

AMSTERDAM · ANTWERPEN

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een subsidie van het Istituto Italiano di Cultura per i Paesi Bassi.

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de Stichting Fonds voor de Letteren.

Eerste druk mei 2005
Tweede druk januari 2007

Copyright © Comunione Eredi Curzio Malaparte
Copyright Nederlandse vertaling © 2005 Jan van der Haar/
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Kaputt*
Oorspronkelijke uitgave: Arnoldo Mondadori Editore, Milaan

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

Omslagontwerp en typografie: René van der Vooren
Omslagfoto: © Soviet Group / Magnum Photos
Foto frontispice: AKG Images

ISBN 978 90 295 3828 2 / NUR 302
www.arbeiderspers.nl

KAPUTT (von hebräischen Koppâroth, Opfer,
oder französisch Capot, matsch) zugrunde gerichtet, entzwei.

MEYER, *Conversationlexicon*, 1860.

Inhoud

Eerste deel *De paarden* [13]

Le côté de Guermantes [15]

Paardenvaderland [45]

De ijspaarden [67]

Tweede deel *De ratten* [83]

«*God shave the King!*» [85]

De verboden steden [114]

De ratten van Iași [137]

Cricket in Polen [188]

Derde deel *De bonden* [235]

De winternacht [237]

De rode bonden [273]

De zomernacht [293]

Het waanzinnig geworden geweer [311]

Vierde deel *De vogels* [329]

Het glazen oog [331]

Een mand oesters [355]

Of their sweet deaths [368]

De meisjes van Soroca [395]

Vijfde deel *De rendieren* [413]

Naakte mannen [415]

Siegfried en de zalm [446]

Zesde deel *De vliegen* [471]

Golfhandicaps [473]

Het bloed [527]

Autobiografische documenten [555]

Noten van de vertaler [579]

Nawoord [601]

Het manuscript van Kaputt heeft een geschiedenis: en mijns inziens past geen enkel voorwoord beter bij dit boek dan de geheime geschiedenis van zijn manuscript.

Ik ben met het schrijven van Kaputt begonnen in de zomer van 1941, aan het begin van de Duitse oorlog tegen Rusland, in het dorp Pestsjanka in de Oekraïne, op de boerderij van Roman Soetsjena. Elke ochtend ging ik in de moestuin onder een acacia zitten en toog aan de arbeid, terwijl de boer op de grond bij het varkensbok zeisen sleep of bieten en kolen sneed voor de varkens.

Het huis had een rieten dak, muren van leem en gebakt stro gemengd met koemest, en het was klein maar schoon: het kende geen andere luxe dan een radio, een grammofoon en een kleine bibliotheek met alle werken van Poesjkin en Gogol. Het was het huis van een oude moezjiek die door de drie vijfjarenplannen en de collectieve boerderijen was bevrijd van armoede, onwetendheid en vuil. De zoon van Roman Soetsjena, een communist, was onderhoudsmonteur in een kolchoz van Pestsjanka, de kolchoz Vorosjilov, en was met zijn tractor het Russische leger achternagegaan: op dezelfde kolchoz werkte ook zijn vrouw, een zwijgzaam, vriendelijk meisje dat tegen de avond, als het werk op de akker en in de tuin gedaan was, onder een boom Jevgeni Onegin van Poesjkin ging lezen, in de staatsuitgave die in Charkov was verschenen ter gelegenheid van de honderdste sterfdatum van de grote schrijver.

(En dit deed me denken aan de twee oudste dochters van Benedetto Croce, Elena en Alda, die in de tuin van hun buitenhuis in Meana, in Piëmont, Herodotus in het Grieks lazen onder een appelboom vol appels.)

Tijdens mijn verblijf in Polen en aan het front van Smolensk, in 1942, ging ik verder met Kaputt. Afgezien van het laatste hoofdstuk voltooide ik het boek in de twee jaar dat ik in Finland verbleef. Voordat ik terugging naar Italië, verdeelde ik het manuscript in drie delen en vertrouwde die toe aan de Spaanse gezant in Helsinki, graaf Augustín de Foxá, die zijn post verliet omdat hij door het ministerie van Buitenlandse Zaken naar Madrid geroepen werd; aan de secretaris van de Roemeense ambassade in Helsinki, prins Dinu Cantemir, die naar zijn nieuwe post bij de Roemeense ambassade in Lissabon vertrok; en aan de persattaché van de Roemeense ambassade in de Finse hoofdstad, Titu Michailesco, die zich naar Boekarest begaf. Na lange omzwevingen belandden de drie delen van het manuscript ten slotte in Italië.

In juli 1943 zat ik in Finland: zodra ik hoorde dat Mussolini ten val was gebracht, keerde ik spoorslags naar Italië terug en reisde naar Capri om er de komst van de geallieerden af te wachten, en in september 1943 voltooide ik op Capri het laatste hoofdstuk van Kaputt.

Kaputt is een wreed boek. Die wreedheid is de meest ongewone ervaring die ik uit de aanblik van het Europa in deze oorlogsjaren heb opgedaan. Toch is de oorlog onder de hoofdpersonen van dit boek slechts een secundair personage. Je zou kunnen zeggen dat hij enkel een voorwendsel vormt, ware het niet dat onvermijdelijke voorwendsels onder het kopje noodlot zouden vallen. In Kaputt telt de oorlog dus als noodlot. Verder doet hij niet mee. Ik zou zeggen dat hij niet meedoet als hoofdpersoon, maar als toeschouwer, in dezelfde betekenis als een landschap toeschouwer is. De oorlog is het objectieve landschap van dit boek.

De voornaamste hoofdpersoon is Kaputt, dat vrolijke, wrede monster. Geen enkel woord dan het harde en bijna geheimzinnige Duitse

woord Kaputt, dat letterlijk «kapot, op, stuk, naar de bliksem» betekent, zou beter kunnen aanduiden wat wij zijn, wat Europa nu is: een schroot hoop. En laat het duidelijk zijn dat ik liever dit kaputt Europa heb dan het Europa van gisteren, en dat van twintig, dertig jaar geleden. Ik heb liever dat alles opgebouwd moet worden dan dat ik alles moet aanvaarden als een onveranderlijke nalatenschap.

Hopelijk zijn de nieuwe tijden nu ook echt nieuw en beknibbelen ze niet op respect en vrijheid voor schrijvers: want de Italiaanse literatuur heeft behoefte aan respect en aan vrijheid. Ik zei «hopelijk», niet omdat ik niet in vrijheid en de voordelen van dien geloof (laat mij even memoreren dat ik behoort tot degenen die hun vrijheid van geest en hun bijdrage aan de vrijheid hebben moeten bekopen met gevangenis en deportatie naar het eiland Lipari), maar omdat ik weet, en dit is ook algemeen bekend, hoe moeilijk het is om mens te zijn in Italië en in een groot deel van Europa, en hoe gevaarlijk het is om schrijver te zijn.

Mogen de nieuwe tijden derhalve tijden van vrijheid en respect voor iedereen zijn: ook voor schrijvers. Alleen vrijheid en respect voor de cultuur kunnen Italië en Europa redden van die wrede dagen waar Montesquieu het over heeft in zijn De l'esprit des lois (boek XXIII, hfst. XXIII): «Ainsi, dans le temps des fables, après les inondations et les déluges, il sortit de la terre des hommes armés, qui s'exterminèrent.»¹

Eerste deel

De paarden

Le côté de Guermantes

Prins Eugenius van Zweden bleef midden in de kamer staan. «Luister,» zei hij.

Door de eiken van Oakhill en de dennen uit het park van Valdemarsudden, aan de andere kant van de zeearm die het land binnendringt tot aan Nybroplan, in het hart van Stockholm, werd door de wind een tedere jammerklacht aangevoerd. Het was niet de weemoedige lokroep van de sirenes van de stoomboten die van zee naar de haven voeren, noch de vage kreet van de meeuwen: het was een verstrooide, verdrietige vrouwenstem.

«Dat zijn de paarden van <Tivoli>, de kermis die voor Skansen staat,» zei prins Eugenius zachtjes.

We liepen naar de hoge ramen die uitkijken op het park en leunden ons voorhoofd tegen de ruiten die licht beslagen waren door de blauwe van zee opstijgende mist. Over het pad dat de helling van de heuvel volgt, daalden strompelend drie schimmels af, gevolgd door een in het geel gekleed meisje: ze liepen een hek door, kwamen op een smal strand vol *cutters*, kano's, en rood en groen geschilderde vissersboten.

Het was een heldere septemberdag met een bijna lenteachtige zachtheid. De herfst kleurde de oude bomen van Oakhill al bruin en geel. In de zeearm, waarboven het voorgebergte uitsteekt waarop huize Valdemarsudden is gebouwd, de residentie

van prins Eugenius, de broer van Gustaaf v van Zweden, voeren grote grijze stoomboten voorbij met op de zijkanten enorme Zweedse vlaggen geschilderd, een geel kruis op een blauw veld. Zwermen meeuwen brachten rauwe klachten voort die leken op kindergekrijs. Daarginds, langs de kaden van het Nybroplan en de Strandvägen, deinden de witte stoomboten met lieflijke namen van dorpen en eilanden, die pendelen tussen Stockholm en de eilandengroep. Achter de marinewerf verhief zich een blauwe rookwolk die nu en dan met een witte flits door de vlucht van een meeuw werd doorsneden. Met de wind kwamen de klanken van de orkestjes van Belmansro en Hasselbacken, en het geschreeuw van de menigte matrozen, soldaten, meisjes, kinderen rond de acrobaten, jongleurs en straatmuzikanten die de hele dag voor de hekken van Skansen staan.

Prins Eugenius volgde de paarden met een aandachtige, warme blik en kierde zijn ogen met de lichte, groen dooraderde oogleden. Van opzij gezien, tegen het matte licht van de zonsondergang, leek dat rozige gezicht (de wat gezwollen, gulzige lippen die door zijn grijze snor een bijna kinderlijke vriendelijkheid kregen, de haviksneus, het hoge voorhoofd met het sneeuwwitte krulhaar erboven, in de war als bij een kind dat net uit bed komt) op de medaille met de afbeelding van de Bernadottes. Van heel de Zweedse koninklijke familie is prins Eugenius degene die het meest op de maarschalk van Napoleon lijkt, de stichter van de Zweedse dynastie: en dat scherpe, bijna harde profiel vormde een merkwaardig contrast met de zachtheid van zijn blik, de verfijnde elegantie van zijn manier van praten, glimlachen, gesticuleren met de fraaie blanke handen van de Bernadottes, met de slanke, bleke vingers. (Ik was een paar dagen eerder in een Stockholmse winkel de borduurwerken gaan bekijken die koning Gustaaf v tijdens de lange winteravonden in het door Le Tessin ontworpen koninklijk paleis en in de witte nachten 's zomers in kasteel Drottningholm vervaardigt, omringd door

zijn hovelingen en zijn meest vertrouwde hoogwaardigheidsbekleders, en wel met een sierlijkheid en een fijne tekening en een borduursteek die doen denken aan de antieke Venetiaanse, Vlaamse en Franse kunst.) Prins Eugenius borduurt niet: hij schildert. En in zijn manier van kleden toont hij die vrije, ongedwongen stijl van Montmartre van vijftig jaar geleden, toen prins Eugenius en Montmartre nog jong waren. Hij was gekleed in een zware, hoog toegeknoopte tabakskleurige jas van *harris tweed* van ouderwetse snit. Een gebreide das in een vlechtmotief legde op zijn bleekblauwe overhemd met witte, enigszins verschoten strepen een dieper blauwe schaduw.

«Elke dag gaan ze op dit uur naar zee,» zei prins Eugenius zachtjes. In het roze en blauwe licht van de zonsondergang hadden die drie schimmels, gevolgd door het in het geel geklede meisje, iets treurigs en prachtigs. Tot aan hun knieën in het water schudden ze hun hoofd heen en weer, wierpen hun manen over hun lange boogvormige nek en hinnikten.

De zon ging onder. Al maanden had ik de zon niet meer onder zien gaan. Na de lange zomer van het noorden, na de eindeloze, ononderbroken zomerdag zonder zonsop- en zonsondergang begon het eindelijk schemerig te worden boven de bossen, de zee en de daken van de stad: en iets als een schaduw (misschien was het slechts de weerkaatsing van een schaduw, de schaduw van een schaduw) verdichtte zich in het oosten. Het werd geleidelijk aan nacht, een liefdevolle, zachte nacht, en in het westen stond de lucht in brand boven de bossen en de meren, die in het vuur van de zonsondergang verschrompelden als een eikenblad in het matte vuur van de herfst.

Tussen de bomen van het park, op de achtergrond van dat bleke, lichte noordelijke landschap, riepen de uit een te wit marmer gehouwen kopieën van de Denker van Rodin en de Nikè van Samothrace onverwachts afdoend de Parijse smaak op van een decadent, Parnassiaans *fin de siècle*, die in Valdemarsudden

een willekeurige, bedrieglijke betekenis kreeg. En ook in het ruime vertrek, waar wij met ons voorhoofd tegen het glas van de hoge ruiten stonden – het was het studeer- en werkvertrek van prins Eugenius – leefde de kwijnende, valse echo voort van het Parijse estheticisme van die jaren rond 1888, toen prins Eugenius een atelier had in Parijs (hij woonde als Monsieur Oscarson in de Rue de Monceau) en leerling was van Puvis de Chavannes en Bonnat. Aan de wanden hingen enkele jeugddoeken van hem, landschappen van het Île de France, de Seine, Vallée de Chevreuse, Normandië, portretten van modellen met loshangend haar op naakte schouders, schilderijen van Zorn en Josephson. Goudgenerfde purperen eikenbladeren staken uit amforen van Marieberg-porselein, en uit Rörstrand-vazen die door Isaac Grunewald beschilderd waren in de stijl van Matisse. In een hoek van de kamer stond een grote kachel van wit majolica, van voren versierd met een reliëf van twee gekruiste pijlen onder een gesloten adellijke kroon. In een kristallen vaas van Orrefors bloeide een prachtige mimosaplant die prins Eugenius had meegebracht uit een tuin uit Zuid-Frankrijk. Ik deed mijn ogen even dicht: en het was precies de geur van de Provence, de geur van Avignon, Nîmes, Arles, die ik inademde; de geur van de Middellandse Zee, Italië, Capri.

«Ik zou ook wel op Capri willen wonen, net als Axel Munthe,» zei prins Eugenius. «Il paraît qu'il vit entouré de fleurs et d'oiseaux. Je me demande, parfois,» vervolgde hij glimlachend, «s'il aime vraiment les fleurs et les oiseaux.»

«Les fleurs l'aiment beaucoup,» zei ik.

«Et les oiseaux l'aiment aussi?»²

«Ze zien hem aan voor een oude boom,» zei ik, «een dorre boom.»

Prins Eugenius lachte, kierde zijn ogen. Zoals elk jaar had Axel Munthe de zomer in slot Drottningholm doorgebracht, als gast van de koning, en een paar dagen geleden was hij weer

naar Italië vertrokken. Ik vond het jammer dat ik hem niet in Stockholm had ontmoet. Vijf, zes maanden geleden was ik aan de vooravond van mijn vertrek naar Finland naar de Toren van Materita gegaan om afscheid te nemen van Munthe, die me een paar brieven voor Sven Heddin, Ernst Manker en andere vrienden van hem in Stockholm zou meegeven. Axel Munthe stond me op te wachten onder de pijnbomen en cipressen van Materita: hij stond daar, kaarsrecht, houterig, stuurs, met om zijn schouders een lelijke groene jas, een flodderig hoedje scheef op zijn slordige haar, zijn levendige, schalkse ogen verscholen achter zijn zonnebril, die hem het enigszins mysterieuze, dreigende uiterlijk gaf dat blinden altijd hebben. Munthe hield een wolfs-hond aan de riem, en hoewel het dier een tamme indruk maakte, begon hij me, zodra hij me van ver tussen de bomen zag aankomen, toe te roepen dat ik niet te dichtbij moest komen. «Weg! Weg!» schreeuwde hij, druk gebarend, en hij maande de hond niet boven op me te springen en me niet te verscheuren, terwijl hij net deed of hij hem maar met moeite kon tegenhouden, dat hij het woedende trekken van dat roofdier nauwelijks hield, en ik kwam langzaam en quasi-angstig aangelopen, blij dat ik me voor die onschuldige komedie kon lenen.

Wanneer Axel Munthe goedgemutst is, vindt hij het leuk om ondeugende tafereeltjes op touw te zetten om de spot met zijn vrienden te drijven. En dit was misschien zijn eerste onbezorgde dag na maanden van schreeuwende eenzaamheid. Hij had een sombere herfst doorgebracht, overgeleverd aan zijn duistere invallen, zijn grillige weemoed, dagenlang opgesloten als hij was in zijn toren, die als een oud bot was afgekloven en afgesabbeld door de scherpe tanden van de zuidwestenwind uit de richting van Ischia, en van de noordenwind die tot aan Capri de scherpe zwavellucht van de Vesuvius brengt; achter slot en grendel in zijn onechte vochtig-zilte gevangenis, te midden van zijn vals-antieke schilderijen, zijn valse Griekse beelden, zijn vijftiende-

eeuwse madonna's, gesneden uit een of ander Louis xv-meubel.

Die dag leek Munthe onbezorgd: en op een gegeven moment begon hij over de vogels van Capri. Elke avond tegen zonsondergang verlaat hij zijn toren, loopt langzaam en voorzichtig tussen de bomen van het park door met zijn lelijke groene jas over zijn schouders, zijn flodderhoedje scheef op zijn slordige haar, zijn ogen verborgen achter zijn zonnebril, totdat hij op een plaats komt waar de wijder uit elkaar staande bomen als het ware een hemelspiegel vormen in het gras: daar blijft hij stilstaan, en kaarsrecht, mager, houturig, als een oude door weer en wind aangetaste, uitgedroogde boomstam wacht hij af met een gelukkige lach achter zijn oude-faunenbaardje: en de vogels vliegen in zwermen op hem af, liefdevol kwetterend gaan ze op zijn schouders, armen en hoed zitten, pikken in zijn neus, zijn lippen, zijn oren. Zo blijft Munthe, kaarsrecht en roerloos, met zijn kleine vriendjes praten in het lieflijke dialect van Capri totdat de zon ondergaat, in de blauwgroene zee zakt en de vogels allemaal tegelijk met een hoge afscheidstriller wegvliegen naar hun nest.

«Ah! Cette canaille de Munthe,»³ zei prins Eugenius, en zijn stem klonk teder, trilde een beetje.

We wandelden een tijdje in het park, onder de winderige dennen, vervolgens leidde Axel Munthe mij naar het hoogste vertrek van zijn toren. In vroeger tijden moest het een soort graanzolder zijn geweest, nu heeft hij er zijn slaapkamer van gemaakt voor de dagen van donkere eenzaamheid, wanneer hij zich daarboven opsluit als in een gevangenis, met watten in zijn oren om geen mensen te horen. Hij ging op een kruk zitten, met een dikke stok tussen zijn knieën, de hondenriem om zijn pols gewikkeld. Aan zijn voeten keek de hond me met een heldere, droeve blik strak aan. Axel Munthe hief zijn gezicht op, een onverwachte schaduw was over zijn voorhoofd gegleden. Hij zei dat hij niet kon slapen, dat de oorlog hem zijn slaap had benomen: hij bracht de nachten

door in angstig waken, luisterend naar de roep van de wind tussen de bomen, de verre stem van de zee.

«Ik hoop,» zei hij, «dat u niet gekomen bent om het met mij over de oorlog te hebben.»

«Ik zal het niet met u over de oorlog hebben,» antwoordde ik.

«Dank u,» zei Munthe. En opeens vroeg hij of het waar was dat de Duitsers zo verschrikkelijk wreed waren.

«Hun wreedheid komt voort uit angst,» antwoordde ik, «ze zijn ziek van angst. Het is een ziek volk, een *krankes Volk*.»

«Ja, een *krankes Volk*,» zei Munthe, terwijl hij met de punt van zijn stok op de grond tikte: en na een lange stilte vroeg hij of het waar was dat de Duitsers zo bloeddorstig en vernielzuchtig waren.

«Ze zijn bang,» antwoordde ik, «ze zijn bang voor alles en iedereen, ze moorden en vernielen uit angst. Niet dat ze bang zijn voor de dood: geen enkele Duitser, man, vrouw, bejaarde of kind is bang voor de dood. En evenmin bang voor pijn. In zekere zin kun je zeggen dat ze houden van pijn. Maar ze zijn bang voor alles wat leeft, voor alles wat buiten hen om leeft, en ook voor alles wat anders is dan zij. De kwaal waaraan ze lijden is raadselachtig. Ze zijn vooral bang voor zwakke wezens, voor weerloze mensen, zieken, vrouwen, kinderen. Ze zijn bang voor bejaarden. Hun angst heeft bij mij altijd een diep medelijden opgeroepen. Als Europa medelijden met hen had, zouden de Duitsers misschien van hun gruwelijke kwaal genezen.»

«Ze zijn dus meedogenloos, is het dan waar dat ze mensen zonder enig mededogen afmaken?» viel Munthe me in de rede, terwijl hij ongeduldig met zijn stok op de vloer sloeg.

«Ja, dat is waar,» antwoordde ik, «ze maken weerloze mensen af, ze hangen joden op aan de bomen op de dorpspleinen, ze verbranden ze als ratten levend in hun huis, ze fusilleren boeren en arbeiders op de binnenplaatsen van de kolchozen en de fa-

brieken. Ik heb ze zien lachen, eten, slapen in de schaduw van de lijken die aan de boomtakken bungelden.»

«Het is een *krankes Volk*,» zei Munthe, terwijl hij zijn zonnebril afzette om met zijn zakdoek zorgvuldig de glazen schoon te maken. Zijn oogleden waren neergeslagen. Ik kon zijn ogen niet zien. Toen vroeg hij of het waar was dat de Duitsers vogels afmaakten.

«Nee, dat is niet waar,» antwoordde ik. «Ze hebben de tijd niet om zich met vogels bezig te houden, ze hebben amper de tijd om zich met mensen bezig te houden. Ze slachten joden, arbeiders en boeren af, steken in dolle drift steden en dorpen in brand, maar maken geen vogels af. Ach, wat een prachtige vogels heb je in Rusland! Misschien wel mooier dan die op Capri!»

«Mooier dan die op Capri?» vroeg Axel Munthe geprikkeld.

«Mooier, gelukkiger,» antwoordde ik. «Er zijn ontelbare prachtige vogelfamilies in de Oekraïne. Ze vliegen bij duizenden kwetterend tussen de bladeren van de acacia's, ze strijken lichtjes neer op de zilverige takken van de berken, op de korenaren, op de gouden wimpers van de zonnebloemen om de zaden uit hun grote zwarte ogen te pikken. Ze zingen onophoudelijk onder het kanongebulder, onder het geratel van de machinegeweren, in het luide geronk van de vliegtuigen boven de onmetelijke Oekraïense vlakte. Ze gaan zitten op de schouders van de soldaten, op de zadels, op de manen van de paarden, op de affuiten van de stukken geschut, op de geweerlopen, op de *panzer*-torens, op de schoenen van de gesneuvelden. Ze zijn niet bang voor de doden. Het zijn kleine, pittige, vrolijke vogels, sommige zijn grijs, andere rood, weer andere geel. Sommige hebben alleen een rode of een blauwe borst, andere hebben alleen de nek, weer andere alleen de staart in die kleur. Sommige zijn wit met een blauwe keel, en ik heb een paar hele kleine gezien die heel trots en spierwit waren. 's Ochtends vroeg beginnen ze lieflijk te fluiten tussen het graan, en de Duitsers heffen hun hoofd op van de

sombere slaap om naar hun blijde lied te luisteren. Ze vliegen bij duizenden boven de slagvelden van de Dnjestr, de Dnjepr, de Don, vrij en blij kwetterend, en ze zijn niet bang voor de oorlog, niet bang voor Hitler, voor de ss, de Gestapo, ze houden niet stil op de takken om de bloedbaden te overpeinzen, maar zweven fluitend in de lucht, volgen vanuit de hoogte de oprukkende legers in de onmetelijke vlakke. Ah, ze zijn echt mooi, de vogels van de Oekraïne.»

Axel Munthe hief zijn gezicht op, zette zijn zonnebril af, keek me met die levendige, schalkse ogen van hem aan en lachte: «Gelukkig maar dat de Duitsers geen vogels afmaken,» zei hij, «ik ben maar wat blij dat ze geen vogels afmaken.»

«Il a vraiment un coeur tendre, une âme vraiment noble, ce cher Munthe,»⁴ zei prins Eugenius.

Opeens klonk er van zee een lang, onderdrukt gehinnik: en prins Eugenius huiverde, hij wikkelde zich in zijn wijde grijs-wollen mantel, die hij over de rugleuning van een fauteuil had gehangen. «Kom kijken naar de bomen,» zei hij, «de bomen zijn heel mooi op dit tijdstip.» We liepen naar buiten het park in. Het begon koud te worden, in het oosten was de lucht van een mat zilver. Het langzaam verdwijnen van het licht, de terugkeer van de nacht na de eindeloze zomerdag gaven me een gevoel van rust en vrede. Het leek of de oorlog was afgelopen, of Europa nog leefde, *the glory that was*, enz., *the grandeur that was*, enz. Ik had de zomer in Lapland doorgebracht, aan het front van Petsamo en van de Liza, in de uitgestrekte bossen van Inari, in de doodse, arctische maantoendra onder het licht van een wrede zon die niet onderging: en nu gaven die eerste herfstschaduw me een gevoel van warmte, rust, een onbezorgd leven, niet bezoedeld door de voortdurende aanwezigheid van de dood. Ik hulde me in de eindelijk hervonden schaduw als in een wollen deken. De lucht was zoel en had een vrouwegeur.

Ik was na een lange ziekenhuisopname in Helsinki nog maar

een paar dagen in Stockholm en trof weer dat aangename van het onbezorgde leven aan, dat ooit de charme van Europa had uitgemaakt. Na maanden van primitieve eenzaamheid in het uiterste noorden, tussen de Lappen, berenjagers, rendierherders en zalmvisser, bezorgden de inmiddels vergeten taferelen van een vredig en arbeidzaam leven dat ik met verbazing in de straten van Stockholm bezag, me een soort roes, bezwijming haast. Vooral de vrouwen, die atletische, nobele charme van de lichte, transparante Zweedse vrouwen met hun blauwe ogen, hun haren van oud goud, hun zuivere glimlach, hun hoge puntborstjes als twee sportdecoraties, als twee penningen ter herinnering aan de 85ste verjaardag van Gustaaf v, gaven me de schroom voor het leven terug. De schaduw van de eerste zonsondergang gaf de bevalligheid van de vrouw iets raadselachtigs, iets mysterieus.

In de straten die in blauw licht gedompeld waren, onder een hemel van bleke zijde, in de lucht die verlicht werd door de witte weerkaatsingen van de gevels kwamen vrouwen voorbij die leken op kometen van blauw goud. Er speelde een flauwe glimlach om hun lippen, hun blik was extatisch en onschuldig. De gearmde stellen op de bankjes van de Humle Garden onder de bomen die al vochtig waren van de nacht, leken me een ideale herhaling van het gearmde stel in de *Festlig scen* van Josephson. De hemel boven de daken, de huizen langs de zee, de zeilschepen en de stoomboten die in de Strömmen en langs de Strandvägen lagen afgemeerd, hadden de donkerblauwe kleur van het Mariebergen Rörstrand-porselein, dat donkerblauwe van de zee tussen de eilanden van de archipel, of van Mälaren bij Drottningholm, of van de bossen rond Saltsjöbaden, het donkerblauw van de wolken boven de laatste daken van de Valhallavägen; het blauw dat in het wit van het noorden zit, in de sneeuw van het noorden, in de rivieren, de meren, de bossen van het noorden, het blauw dat in de stucwerken van de Zweedse neoclassicistische architectuur zit, in de ruwe, witgelakte Louis xv-meubelen die in de boe-

renhuizen van Norrland en Lapland staan en waarover Anders Oesterling met zijn warme stem met mij sprak toen we tussen de witte houten zuilen met de vergulde Dorische cannelures wandelden in de vergaderzaal van de Zweedse Academie, in de Gamla Stan; het melkblauw van de hemel van Stockholm tegen zonsopgang, wanneer de spoken die heel de nacht door de straten van de stad hebben gedwaald (het noorden is het land van de spoken, de bomen, de huizen, de dieren, het zijn spoken van bomen, huizen, dieren) als blauwe schimmen over de stoepen huiswaarts keren: en ik bespiedde ze vanuit mijn raam in het Grand Hôtel, of vanuit de ramen in het huis van Strindberg, het rode bakstenen huis op Karlaplan nummer 10, waar Maioli woonde, de secretaris van de Italiaanse ambassade, en op de bovenste verdieping de Chileense zangeres Rosita Serrano. (De tien teckels van Rosita Serrano gingen blaffend de trappen op en af, Rosita's stem verhief zich hees en lieflijk op de akkoorden van de gitaar, en ik zag beneden op het plein de blauwe spoken dwalen die Strindberg op de trap ontmoette als hij 's ochtends thuiskwam, of in de hal zag zitten of in zijn bed zag liggen, of voor het raam zag staan, bleek tegen de bleke hemel, gebarend tegen onzichtbare voorbijgangers. Tussen het geklater van de fontein midden op het Karlaplan door hoorde je het geritsel van de bladeren van de bomen in de lichte ochtendbries die vanuit zee waaide.)

We waren gaan zitten in het neoclassicistische tempeltje dat achter in het park staat, waar de rots loodrecht de zee ingaat, en ik zag de witte Dorische zuilen zich lieflijk aftekenen tegen de blauwe achtergrond van het herfstlandschap. Geleidelijk aan kwam er iets bitters bij me boven, als een treurige wrok: wrede woorden, die ik vergeefs trachtte te smoren, stegen naar mijn lippen. Bijna onbewust begon ik zo te vertellen van de Russische gevangenen, die, door de honger verblind en afgestompt, de lijken van hun kameraden opaten op het veld van Smolensk, onder de onbewogen blikken van de Duitse officieren en soldaten. Ik

voelde afschuw en schaamte voor mijn woorden, ik had prins Eugenius om excuus willen vragen voor die wreedheid van mij; maar prins Eugenius zweeg in zijn grijze mantel met zijn hoofd op zijn borst. Opeens hief hij zijn gezicht op, bewoog zijn lippen om te praten, maar zweeg, en ik las in zijn ogen een smartelijk verwijt.

In zijn ogen, op zijn voorhoofd had ik dezelfde kille wreedheid willen lezen die zich had afgetekend in het gezicht van *Obergruppenführer* Dietrich, de bloedige Dietrich, de commandant van Hitlers persoonlijke garde, in de villa van de Italiaanse ambassade aan de oever van de Wannsee bij Berlijn. Ik werd beslist aangetrokken door zijn bleke gezicht, zijn ongelooflijk kille ogen, zijn enorme oren, zijn kleine vissenbek. Dietrich was in lachen uitgebarsten: «Haben sie ihnen geschmeckt?» En hij lachte met zijn kleine vissenbek met het rozige verhemelte wagenwijd open, zodat zijn dicht opeen staande scherpe vissentandjes zichtbaar werden. Ik had graag gewild dat prins Eugenius' lach dezelfde wreedheid van Dietrichs gezicht zou uitdrukken en dat hij met zijn zachte vermoeide, enigszins afwezige stem eveneens zou vragen: «Est-ce qu'ils les mangeaient avec plaisir?»⁵ Maar prins Eugenius sloeg zijn ogen op en keek mij met een smartelijk verwijt aan.

Een masker van diep lijden lag over zijn gezicht. Hij begreep dat ik leed, en hij keek me zwijgend met een medelijden vol genegenheid aan. Ik voelde dat ik, als hij had gesproken, als hij maar één woord tot me had gericht, als hij me met zijn hand had aangeraakt, misschien zou zijn gaan huilen. Maar prins Eugenius keek me zwijgend aan, en wrede woorden stegen op naar mijn lippen: zo merkte ik opeens dat ik aan het vertellen was van die dag dat ik naar het front van Leningrad was gegaan. Ik doorkruiste met de auto een diep woud bij Oranienbaum, samen met een Duitse officier, luitenant Schultz uit Stuttgart: hij kwam om precies te zijn uit het Neckardal, het «Dal der dichters»,

aldus Schultz, en hij sprak met mij over Hölderlin, de krankzinnigheid van Hölderlin. «Hij was niet gek, hij was een engel,» zei Schultz, terwijl hij langzaam vaag gebaarde, alsof hij in de ijzige lucht onzichtbare vleugels tekende, en hij keek omhoog, alsof hij met zijn ogen het vliegen van een engel volgde. Het bos was onherbergzaam en uitgestrekt, het verblindende schijnsel van de sneeuw weerkaatste in de stammen van de bomen met een lichtblauw accent, de auto gleeed met zacht gekraak over de bevroren weg, en Schultz zei: «Hölderlin vloog in het Zwarte Woud als een grote vogel tussen de bomen», en ik zweeg met een blik op het vreselijke, diepe woud om ons heen, luisterend naar het kraken van de banden over de met ijs bedekte weg. En Schultz declameerde de versregels van Hölderlin:

*An Neckars Weiden, am Reine,
Sie alle meinen, es wäre
Sonst nirgend besser zu wohnen.
Ich aber will dem Kaukasus zu.⁶*

«Hölderlin was een Duitse engel,» zei ik glimlachend.

«Hij was een Duitse engel,» zei Schultz. En hij declameerde:

Ich aber will dem Kaukasus zu.

«Ook Hölderlin,» zei ik, «wilde naar de Kaukasus, nietwaar?»

«Ach so!» zei Schultz.

Op dat moment zag ik, terwijl het woud dichter en dieper werd en een spoor onze weg doorkruiste, plotseling daarginds voor ons op de kruising van de twee wegen uit de mist een soldaat opdoemen die tot aan zijn buik in de sneeuw begraven was: hij stond roerloos, zijn rechterarm uitgestoken om ons de weg te wijzen. Toen we langs hem reden, bracht Schultz zijn hand naar de klep van zijn pet alsof hij hem wilde groeten en bedanken.